

Batılılaşma Maceramızda Türk Romanına Yansıyan Tipler

-III-

The characters reflected in Turkish novel in our westernization adventure –III-

Gıyasettin AYTAŞ

G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe Öğretmenliği Bölümü, ANKARA-TÜRKİYE

ÖZET

Türk romanında ele alınan konular içerisinde batılılaşma sorunu ve bu sorunun genellikle olumsuz yansımaları yer almaktadır. Romanlarımızda ele alınan batılılaşma konusu bir süreç halinde devam etmiş, kültürel yozlaşmanın kaynağı olarak takdim edilmiştir. Gerçekten bir yozlaşmanın olup olmadığını tespit edebilmek için, romanlarımızdan bazılarını bu gözle ele almak ve bu romanlarda batılılaşma macerasını takip etmek gerekmektedir. Özellikle bu macerayı ana konu olarak seçen romanlarımızda tipler ve tiplerin romana yansımaları, bizim geçen süre içerisinde hangi noktalara geldiğimizi belirlemede ip uçları verecektir.

Anahtar Kelimeler: Fatih Harbiye, Huzur, Türk romanı, Batılılaşma

ABSTRACT

The Westernization problem and its negative reflection is the most significant subject within Turkish novel. Westernization has continued in process and it has been presented as source of cultural degeneration. To determine whether there has been degeneration or not, some of the novels should be studied from this point of view and westernization adventure should be pursued. Especially, stereotypes and their reflections in novels which study this adventure as main subject would give clues to determine the process during the last period.

Key Words: Fatih Harbiye, Huzur, (presence), Turkish Novel, Westernization

Üzerinde en çok tartıştığımız kavramlardan biri de batılılaşmadır. Sosyal hayatımıza girdiği ilk günden bu yana, kavramın olumlu ya da olumsuz yönleri üzerinde çok durulmuş, günümüzde bile durulmaya etmektedir. Özellikle edebi eserlerde batılılaşma kavramı oldukça geniş bir yer tutmakta, batılılaşmanın yanlış anlaşılması veya olumsuzlukları üzerinde durulmaktadır. Bu türler içerisinde hikaye ve romanlarda batılılaşma en çok üzerinde durulan bir konu olmuştur.

Gerçek veya gerçeğimsi bir dünyayı ele alan roman, edebiyatımıza geç giren bir edebi tür olmasına rağmen, gelişimi oldukça hızlı bir seyir takip etmiştir. Namık Kemal'in açtığı yolda cesaretle yürüyen romancılarımız, kimi zaman batıdaki benzer romanları taklit etmişler, kimi zaman da özgün ve yerli konuları ele almışlardır. İlk dönem romancılığımızda görülen acemilikler, zamanla yerini usta kalemlere ve kurgusu sağlam romanlara bırakmıştır.

Daha önce kaleme alınan iki yazımızda da ifade ettiğimiz gibi, roman incelemesinde önemli olan incelemenin hangi metotla yapıldığı değil, incelemenin hangi sonucu ortaya koymak isteyişidir. Kimi incelemeciler romanı toplu olarak ele alıp incelerken, kimileri de, o romanda özellikle ele alınan bir konuyu ve konunun ilgili bölümlerin irdelerler.

Romanda olmazsa olmaz diyebileceğimiz unsurlardan biri de şahıslar dünyasıdır. Şahıslar içerisinde ise, kimi zaman tip, kimi zaman da karakter olarak ortaya çıkan ve romanın ana omurgasını oluşturan şahsın romancı tarafından ele alınışı da, roman hakkında hükmümüzü kuvvetlendirmektedir.

Batılılaşma macerasının Tanzimat'la birlikte başlayıp, günümüze kadar devam ettiği dikkate alınacak olursa, bu çerçevede kaleme alınan romanlarımızın aynı bakış açısı içerisinde ele alınması ve aynı konuyu ele alan farklı yazarların görüşlerini ortak olarak değerlendirilmesi oldukça yararlı olacaktır. Böylece, hem yazarların konuya yaklaşımları, hem de yarattığı tiplerin ortak ve farklı yönleri irdelenmiş olacaktır.

NERİMAN¹

Türk romancılığının önemli isimlerinden biri de Peyami Safa'dır. Kendisi, Servet-i Fünûn şairlerinden İsmail Safa'nın oğludur. Çok küçük yaşta yetim kalan Peyami Safa, sekiz-dokuz yaşlarında kolunda ortaya çıkan bir kemik rahatsızlığından ötürü, uzun müddet hastanede yatmış; buradaki tecrübelerini "Dokuzuncu Hariciye Koğuşu" isimli romanında dile getirmiştir.

Hastalıklar ve savaş yüzünden, düzenli bir eğitim görmeyen Peyami Safa, bu yüzden kendi gayretiyle Fransızca'sını ilerletti. Bir ara öğretmenlik de yapan Peyami Safa, buradan elde ettiği malzemeyi, "Biz İnsanlar" romanında değerlendirdi.

Peyami Safa, "Sanat hayatının son dönemindeki eserlerinde, vakaya değil düşünce ve ruh çözümlmelerine önem vermesi yüzünden, o dönemdeki birçok romanlarının (Fatih Harbiye, Bir Tereddütün Romanı vb.) kahramanları birtakım düşünce ve duyguları anlatmak için yaratılmış kişiler olarak görülmektedir."²

Yazı hayatına "20. Asır"daki hikâyeleri ile başlayan Peyami Safa, ömrünün sonuna kadar hiç durmadan yazmıştır. Geçimini kalemiyle sağlayan ender yazarlarımızdan biri olan Safa, eserlerinde genellikle, toplum hayatıyla ruhi meseleleri ele almıştır. "Psikolojik tahlil romanlarının olgun örneklerini vererek, Türkiye'nin geçirdiği ve geçirmekte olduğu kültür-medeniyet değişmesinin toplum hayatının çeşitli safhalarındaki tezahürlerinin yarattığı buhranları, uzlaşma ve çatışmaları ele almış, bunları tahlilci, tenkitçi, telifçi ve teklifçi bir bakışla işlemiştir." (Söylemez, 1990:402).

Fatih-Harbiye, Peyami Safa'nın Doğu-Batı, alafrangalık, yerlilik, şarklılık, ruh, madde... vb. gibi sosyal ve felsefi konuları derinliğine aldığı ilk romanlarından biridir.

Neriman, Fatihli muhafazakâr bir ailenin kızı olarak burada yaşamayı arzu etmemektedir. O, baloların, eğlencelerin, çayların ve hareketli alafanga bir hayatın yaşandığı "Harbiye"de yaşamayı arzu etmektedir. Peyami Safa, bu romanında bir sosyal

¹ Safa, Peyami: Fatih Harbiye, Ötükeri Yayınları, 9. bs., İstanbul, 1989. Romandan yapılan alıntılar, bu baskıya aittir.

² Cevdet Kudret, a.g.e., c.II., s.369.

tenkide yöneldiği gibi, iki zıt kutup (Doğu-Batı) çatışmasını da yansıtmıştır. Bir moda şeklinde o devri saran yanlış batılılaşma hareketi karşısında tavrını açıkça ortaya koymuştur.

Hazırlıksız, kulaktan dolma bilgilerle ve başkalarının yönlendirmesiyle ortaya çıkan Batılılaşma arzusunun gerçekleşmesi mümkün olamaz ana fikri üzerine kurulmuş olan bu romanda Peyami Safa, tipleri uyumlu bir şekilde kullanmıştır. Bir taraftan geleneğe ve geçmişe bağlı bir baba, diğer taraftan, çevresinin etkisiyle batılı olmak arzusuyla yanıp tutuşan bir kız... Bu Neriman'dır. Aynı zamanda romanımızın asli tipi olan Neriman, romanı başından sonuna kadar sürükler.

“Birçok Türk kızları gibi, Neriman da, ailesinden ve muhitinden karışık bir telkin, iki medeniyetin ayrı ayrı tesirlerinin halitasını yapan muhtelif bir içtimai terbiye almıştı.”(s. 53) Daha ziyade aile içerisinde, “annesini ve babası onu halis bir şarklı itiyatları vermişlerdi.”(s. 53)

“Neriman'ın babasının görevi dolayısıyla birçok yer gezmiş, bu yüzden de yedi yaşına kadar “saf Türk muhitlerinde büyümüşü.”(s. 53) Ancak Neriman, İstanbul'a döndükten sonra, akrabalarından, “bilhassa büyük dayısının ailesinden aldığı tesirler bambaşkadır. Galatasaray'dan çıkan ve tahsilini Avrupa'da bitiren büyük dayısı ve kızları Neriman'da garp hayatına karşı incizap uyandırmışlardı.”(s.53)

Peyami Safa'nın üslup özelliğinin bir gereği olarak, kahramanlarının halihazır duruma, nasıl geldiklerinin de mantığını ortaya koymaktadır. Buna örnek olmak üzere, Neriman ve Neriman gibi kızların neden böyle olduklarını şöyle ifade eder:

“Lozan sulhundan sonra, resmî Türkiye'nin de kanunla herkese kabul ettirdiği bu asrileşme, Neriman'ın ruhunda gizli gizli yasayan bu iştihaya en kuvvetli gıdasını vermişti. Akriba ve arkadaşlarından, örneklerden, gittikçe medenileşen İstanbul'un dekorundan, kitaplardan, resimlerden, tiyatro ve sinemalardan gelen bu telkinler, yeni kanunlarda müeyyidesini bulmuş oluyordu.” (s.53)

Neriman'ın iki medeniyet karşısında kalması ve bir türlü birinden yana tavır alamaması yüzünden, bunalımlar geçirdiğini görürüz. Kendisi, batılı olma arayışı içinde olmasına

rağmen, “Bütün bunlar Neriman'da, anadan babadan gelen tesirleri tamamıyla gidermiş değildi. Genç kız iki ayrı medeniyetin zıt telkinleri altında gizli bir deruni mücadele geçiriyordu.”(s. 53)

Yukarıda anlattığımız durumlardan dolayı, Neriman, içinde yaşadığı evden, bulunduğu çevresinden, okuduğu okuldan nefret eder. Darü'l elhan'da ud çalan Neriman, bir ara şöyle der:

“Öf... Bu elimdeki ud da sinirime dokunuyor, kıracağı geliyor Bunu benim elimden nereden musallat ettiler? Evdeki hey hey yetmiyormuş gibi bir de Darü'l elhan...Şu alaturka musikiyi kaldıracaklar mı ne yapacaklar? Yapsalar da ben de kurtulsam. Hep ailenin tesiri Babam, şark terbiyesi almış. Ney çalar, akrabam öyle... Darüelhan'dan çıkacağım, yahut alafranga kısmına gireceğim...Kendimden nefret ediyorum. Oturduğum mahalle, oturduğum ev, konuştuğum adamlar çoğu sinirime dokunuyor...”(s. 25) Bu sözleriyle içinde bulunduğu durumu ifade eden Neriman, yaşamak istediği durum ve çevreyi şöyle anlatır:

“Dün Tünel'den Galatasaray'a kadar dükkanlara baktım. Esnaf bile zevk sahibi. İnsan bir bahçede geziniyormuş gibi oluyor. Her camekân bir çiçek gibi...Sonra halkı da bambaşka. Dönüp bakmazlar, Yürümesini giyinmesini bilirler. Her şeyi bilirler canım ..”(s. 26)

Aslında Neriman, geçmişinde böyle değildi. “Siyah saten gömlekli, siyah başörtülü kız, o vakit böyle koşmazdı. Liseden çıkar ve Süleymaniye'nin köşesinde görünürdü. Yolunda çantası, başı önüne eğilmiş, gözlerinde korku ve dudaklarında tebessüm, Şinasi'nin yaklaştığını görünce korkusu giden ve sevinci artan gözleriyle yere bakar, hafifçe kızarırdı. Sonra yan yana hiç konuşmadan epey yürürler ve buluşmanın ilk zevkini bu sükut içinde daha çok hissederlerdi,”(s. 12)

Fakat Neriman geçmişini hatırlamak istemez. Şinasi'nin :

“- Niçin artık sen dünkü sen değilsin?” (s. 63) sorusuna:

“- Çünkü ben bir Fatih kızı olmak istemiyorum. Anlıyor musun? Böyle yaşamaktan nefret ediyorum, eskilikten nefret ediyorum, yeniye ve güzeli istiyorum, anlıyor musun? Eski ve yırtık ve pis iğrenç bir elbiseyi üstümden atar gibi bu hayattan ayrılmak, çıkmak istiyorum. İhtiyar adam, bozuk sokak, salaşpur ve gıy gıy, hey hey, ezan, helvacı...bıktım artık ben başka şeyler istiyorum, başka, bambaşka, anlamıyor musun?”(s. 64) diye cevap verir.

Neriman, sık sık sinir buhranları geçirir. Babası bu huyunu bildiği için, pek üzerine varmak istemez. Ancak bu durumun sebebini öğrenmek isteğinden de geri durmaz. Neriman, bir gün babasının bu yöndeki sorusuna şöyle bir karşılık verir:

“- Beni asıl sinirlendiren şey, bu semtte, bu evde her şeyden mahrum yaşamaktır. Şinasi de beni bundan kurtaramayacak, o da benim arzularımı anlamıyor.” dedikten sonra, bu arzuların neler olduğunu soran babasına şöyle cevap verir:

“Ben, dedi, ben...Nasıl söyleyeyim? Daha medeni yaşamak istiyorum... Siz bana hak vermezsiniz, ben...” Faiz Bey, kızının sözünü keserek,”hak veriyorum” diyerek, Neriman'ın bollukta büyüdüğünden istediklerinin olmadığı için sıkıldığını sanmaktadır. (s. 76)

Neriman, sözlüsü Şinasi ile de, medenileşme konusunda sık sık tartışmaya girer. Şinasi de tıpkı babası gibi, Neriman'ın batılılaşmasına karşı çıkmaktadır. Bir gün Şinasi'nin:

“-Eskiden böyle söylemezdim.” demesine karşılık şöyle cevap verir:

“ – Eskiden yalnız hissederdim, fakat ne istediğimi bilmezdim .. Bak ortalıkta da neler oluyor, her şey değişiyor mu? Ben de bu memleketin kızı değil miyim? Benim de medeni yaşamaya hakkım yok mu? Söyle... Cevap ver... Bak susuyorsun.... Ne düşündüğünü anlamak kabil değil ki işte, beni bu sinirlendiriyor....Geçen gün de bunun için bayıldım...”(s. 81)

Neriman, Harbiye (Beyoğlu) semtinde edindiği arkadaşları yüzünden, sık sık onlarla buluşmak için, Beyoğlu'na gider. Bu durumu önce babası Faiz Bey'i, daha sonra da Şinasi'yi endişelendirmektedir. Ancak, her ikisinin de elinden pek fazla bir şey gelmez.

Her ne kadar, Faiz Bey, Neriman'ın Şinasi'yle evlenmesinden sonra düzeleceğine ümit ediyorsa da, Neriman sık sık babasından bu evlenme konusunda süre istemektedir.

Neriman, Beyoğlu'nda edindiği arkadaşlarından Macit vasıtasıyla bir baloya gitmek üzere teklif alır. Artık Neriman'ın kafasındaki tek problem bu baloya gitmek olmuştur. Bu yüzden, babasının gönlünü yapmak gerektiğini bildiği için, ona şirin görünmek için, elinden gelen bütün gayreti göstermeye başlar.

Babası, Şinasi'yle gitmek şartıyla, Neriman'ın bu baloya gitmesine müsaade eder. Neriman da Şinasi'yi gitme konusunda ikna edince, artık tek engel kıyafet meselesidir.

Neriman, kıyafet için Beyoğlu (Harbiye) na dayısının evine gider. Burada karşılaştığı bir olay, onun hayatını yeniden şekillendirmekle kalmaz, yaptığı yanlıştan da dönmesine sebep olur. Bir Rus kızına dair dinlediği hikâye şöyledir:

“*Bir Rus* kızı, fakir bir Rus genciyle sevişir. İkisi Beyoğlu'nda küçük bir odada beraber yaşamaktadırlar. Rus genci, lokantalarda gitar çalarak üç-beş kuruş kazanmaktadır. Kız bu hayat tarzına senelerce katlanır. Nihayet bir gün, bu kızın karşısına zengin bir Rum çıkar. Kız bu Rum'a kapılarak, sevgilisinden ayrılır. Artık refah ve bolluk içinde yaşamaktadır. Kızın her arzusu yerine gelmektedir. Fakat bütün bunlara rağmen, bir şeylerin eksikliğini hissetmektedir. Bu sahteliklere çok fazla dayanamayarak, tekrar eski sevgilisine döner. Ancak, bu genç onu görmemezlikten gelir. Bu duruma çok içerleyen kız intihar eder.

Neriman, bu hikâyeyi dinledikten sonra, baloyu filan unuttur. “Bu hikâyeyi âdeta kendi mukadderatına ait bir şey gibi dinlemiştin. Ne benzeyiş...Rus kızının şahsında kendisini, Rus aktrisinin şahsında Şinasi'yi ve Rum gencinin şahsında Macit'i görüyordu.

Milliyet ve isim farklarından başka hiçbir şey yoktu. Süratle anlatılan bu hikâyeyi ebediyen kendi kendine tekrarlamak ve söylenemeyen teferruatı hayal ile tamamlayarak bütün bu hayatı zihninde yeniden yaşatmak istiyordu.”(s. 94) Neriman, gerçek yerinin ve gerçek kimliğinin bulunduğu yer olan Fatih'e gitmek üzere oradan ayrılır.

MÜMTAZ³

Ahmet Hamdi Tanpınar, Türk edebiyatı içerisinde, çok yönlü olan bir yazarımızdır. Edebiyatın temel malzemesi olan dil, Tanpınar tarafından, bütün unsurlarıyla ve en mükemmel şekliyle kullanılmıştır. Eserlerinde, estetik ölçüyü yakalamaya çalışan Ahmet Hamdi, seçtiği kelime ve kavramları kullanırken de bu ölçüyü dikkate almıştır. “Ömrünün bütün saatlerini bir şair olarak yaşamış, her şeyi şiir zaviyesinden görmüş olan Ahmet Hamdi Tanpınar, (Kaplan, 1987:362) yeni bir hava, duygu ve söyleyiş getirmiş güçlü ve değerli bir şairdir.” (Kutlu, 1970:137).

Şairliğinin üzerinde, Yahya Kemal ve Paul Valery'in büyük etkisi vardır. Az olmasına rağmen, estetik değeri yüksek, güzel şiirler yazmıştır. Nesirlerinde ise, daha serbest bir tavır içerisinde olmasına rağmen, üslup bakımından şairanelik hissedilir. Anlatım ve tasvirlerinde bu özelliği aşikâr olarak ortaya çıkmaktadır.

Ahmet Hamdi Tanpınar, doğu ve batı kültürlerini iyice sindirmiş ve bunlar ile yepyeni bir senteze ulaşmış bir sanat ve fikir adamıdır.⁴ Eserlerinin bir çoğunda, onun bu özelliğini görmek mümkündür.

Huzur, Tanpınar'ın önemli romanlarından biridir. Bu romanda Türk aydının problemlerini dile getirmesi ve bu problemleri ortaya koyması bakımından dikkate değer bir eserdir.

Yıkılan imparatorluğun enkazı üzerine bina edilen son Türk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'nin sorumluluğunu yüklenecek ve onun kültür potansiyelini oluşturacak yeni aydın tipini oluşturması bakımından da, Huzur romanı özelliği olan bir eserdir. Romanın kahramanı Mümtaz, bu yeni aydın tipinin temsilcisi olarak ele alınmıştır.

Geçmişin parlak devirlerinde takılıp kalma yerine, aydının asıl hedefi, topluma hüviyetini kazandıran değerlerin yeni bir sentezini yaparak, ortaya çıkabilecek bir kültür krizine çözüm getirmek olacaktır ana fikri üzerine bina edilen Huzur romanında

³ Tanpınar, Ahmet Hamdi: Huzur, Dergah Yayınları, 3.bs, İstanbul, 1982. Alıntılar yaptığımız kitap, bu baskısına aittir.

Mümtaz, yeni Türk devletyeni Türk devletine çözüm getirecek bir aydın tipi olarak karşımıza çıkar. Yazar, bu özelliği, önceleri dar olan ve gittikçe genişleyen Mümtaz'ın görüş açısıyla, romanın iç bünyesi arasındaki paralelliği kurarak sağlamıştır. Mümtaz'ın ruhî ve fizikî yapısında meydana gelen gelişmeler, onun sentez yapma ve bu sentezden yola çıkarak yeni yorumlar ve teklifler getirmesine zemin hazırlamıştır.

Huzur, hem psikolojik, hem de bir fikir romanıdır. Bu yüzden Tanpınar, romanın baş kahramanı Mümtaz'ı herhangi bir kişi olarak ele alıp, psikolojik yapısını tahlil etmiş hem de Türk aydınının temsilcisi olması bakımından “tip” olma özelliğini ona yüklemiştir.

Mümtaz'ın geçmişiyile ilgili olarak, hakkındaki bilgiyi, romanın birinci bölümünün, üç ve dördüncü kısımlarındaki ifadelerden öğreniyoruz.

Mümtaz, amcasının oğlu ve ağabey dediği İhsan'ın yanına gelmeden önce, çocukluğunu (S) ve (A) (Sinop ve Antalya) da geçirmiştir. (S)'deyken, babası, Rumlar tarafından, oturdukları evin sahibinin yerine öldürülür. “Mümtaz bu sahneyi hiç unutmadı. Kendisi bahçe kapısının bir kenarında yapışmış, büyülenmiş gibi orada ağacın dibinde çalışanlara bakıyordu”(s. 26) Bunun üzerine Mümtaz, annesiyle birlikte S'den ayrılırlar.

“Hafızasında gerisi gelmeyen birkaç hayal vardı. Bunlardan biri, annesinin yola çıkar çıkmaz değişmesiydi. Artık o, kocasının ölüsü üstüne ağlayan sızlayan kadın değildi. Yola çıkmış, oğlunu ve kendisini kurtarmaya çalışan kadındı. Sessiz, sedasız, küçük kafileyi idare edenlerin dediklerini yapıyordu. Oğlunun elinden sıkı sıkı tutmuş, yürütüyordu. Mümtaz avuçlarında hâlâ bu kilitlemenin, belki ölümün ötesine kadar sürecek kavrayışını duyardı.”(s. 27)

Mümtaz'ın şahsiyeti üzerinde en büyük tesirlerden biri de, S'den A'ya gelirken, yolda karşılaştıkları 18-20 yaşlarındaki köy kıızıyla koyun koyuna bir gece geçirmesidir. Mümtaz o zamana kadar tatmadığı bir duyguyu tadar. “O zamana kadar muayyen duyguların ötesine geçmeyen vücudu sanki yepyeni bir dünyaya açılmıştı; bir nevi sarhoşluk içinde vücudunun hiç bilmediği ve tanımadığı noktalarına, sade lezzet anları

taşıyıp duruyordu.”(s.30) Bu durum, Mümtaz'ın bütün hayatı boyunca değişik şekillerde aksetmiştir.

Mümtaz'da başlayan fiziki değişmeler ve kendisinin de bunun farkına varmasıyla birlikte, kendi gerçeğini asarak, sosyal gerçeklere, başkalarının dünyalarına sızabilme idrakini verir. Bu yüzden, çocukluğunda elde ettiği tecrübeler, onun bütün hayatına etki eder.

Mümtaz A'ya gelince, tabiatın eşsiz güzellikleriyle karşılaşır. “Mümtaz burada, yoldan denize kadar inen büyük kayalar üstünde oturup akşam saatlerini geçirmeyi severdi. Bey dağlarının üstünde güneç, sanki kendi ölümünün âyinini ve kendi yaldızdan ve koyu lacivert gölgelerden lahdini hazırlıyormuş gibi, bu dağların kıvrımlarına altın ve gümüş zırhlar geçirir, sonra alçalan ve arkaya devrilen kavis, bir altın yelpaze gibi açılır, büyük ışık parçaları şuraya, buraya ateşten yarasalar gibi uçar, kayaların üstüne asılırdı. Bu, bir mevsim gibi bereketli ve velût saatte. Çünkü gündüzleri sadece yosunlu, rüzgarın, yağmurun sünger gibi delik deşik ettiği taş parçaları olan kayalar, bu saatte birden bire canlanırlar, birden bire kudretli ve cüsseleri insanın çok üstünde, talih gibi susan ve yalnız varlığının içimizdeki aksiyle konuşan bir yığın hayâl varlık Mümtaz'ın etrafını alırdı. Ve Mümtaz onların arasında küçücük cüssesiyle, içinde genişleyen hayat idrakıyla bütün benliğini saran o acaip, kökü çok derinlerde, korkunun rüzgarında dağılmaya çalışırdı.”(s. 36)

Mümtazın hayatında ölüm, aşk ve tabiatın büyük bir yeri vardı. Hayatına bu üç unsur büyük oranda tesir etmiştir. Aynı zamanda bunlar, Mümtaz'ın kültür ve felsefesini de oluşturmuştur.

Mümtaz A'da annesini kaybeder. Bunun üzerine, ölümle hayatı birlikte idrak eden Mümtaz, İstanbul'a gelerek amcasının oğlu İhsan'ın yanına yerleşir. İhsan, Galatasaray Lisesi'nde tarih öğretmenliği yapmaktadır. Karısı Macide, “Etrafındaki her şeye kendi içindeki saadet duygusunu geçiren insanlardandı.”(s.44)

“Daha on yedi yaşında (..) kendisini bir eşğin önünde (..) bulan Mümtaz, onu geçmek için (kendini) hazır buluyordu. Eski divanları okumuş, tarih zevkini almıştı. “(s. 45)

“Mümtaz'ın hayatında İhsan'la karısının çok büyük bir yeri vardır.' (s. 24) Çünkü, bu ikisi Mümtaz'ın yetişmesinde büyük bir rol oynamakla beraber; İhsan onun hem babası, hem hocası” (s. 24) olmuştur.

Mümtaz iyi bir kültür seviyesine ulaştığı, İhsan'dan büyük ölçüde etkilenmiştir. Galatasaray'ı bitirdikten sonra, Edebiyat Fakültesine giren Mümtaz, eski kültürün kıymetleriyle yüz yüze gelir. Ancak bunlar Mümtaz için, bugün için taşıdıkları kıymet ölçüsünde değer ifade eder.

Mümtaz'ın hayatının diğer bir önemli noktası ise Nuran'a karşı olan aşkıdır. “Mümtaz, oluşun bu zerresi, şimdi kendisini kâinat kadar geniş, sonsuz buluyordu. Nuran'ın varlığı ile, kendi varlığını bulmuştu.”(s. 157)

Nuran'la olan aşkı, onun hayatında önemli yapılanmalara sebep olur. Mümtaz'ın aşk konusundaki görüşü şöyledir:

“Bu derinden kavuşmalar ve bırakınca duyulan hasret tek başına bir ömre sığmazdı. Bu ancak, derin ve karanlık zamanda biz bilmeden mevcut olmadan evvel hazırlanmış şeylerin neticesi olabilirdi. Tek başına tabiat bu. yakınlığa varamazdı. Bir insan kendi içinde bir başka insanı bu kadar kuvvetle bulabilmek için sade tesadüfler kâfi değildi.”(s.170)

Bir başka konu da, Mümtaz'da olan idealizm ve mistisizmin kaynaşmasıdır. Aslında Mümtaz'ın bu yönünü anlamak için, onun kendi benliğini yoğuran medeniyetin özüne inerek, bu özü ifade eden unsurları onun açısından değerlendirmek gerekir. Çünkü, Dede'de Tanrı ve insan birbirinden ayrı düşündüğü halde, Mümtaz, Nuran'ın bulunduğu yeri cennet olarak kabul etme romantizmi içindedir. Çünkü, ona göre Nuran hayatının öz kaynağı ve gerçeklerin annesidir. Hakikatte Nuran'ın aşkı, Mümtaz için bir nevi dindi. (s.200)

Romanda geçmişin kültür mirasına sahip çıkan Mümtaz, aynı zamanda içinde yaşadığı zamanın gerçeklerini de kavrayarak, bir senteze varması onun ruhi gelişme sürecinin önemli bir safhasıdır. Bununla ilgili olarak Mümtaz şöyle demektedir:

“Elbette İstanbul sonuna kadar sadece marul yetiştiren bir memleket kalmayacaktır. İstanbul ve vatanın her köşesi bir istihlal programı istiyor. Fakat bu realiteler içine maziyle bağlarımız dâ girer. Çünkü, o hayatımızın, bugün olduğu gibi gelecek zamanda da şekillerinden biridir.”(s.207-208)

Mümtaz, geçmişe karşı eleştirci bir tavır sergilemekten kaçınmaz. O artık geçmişin ihtişamının yanında, sefaletleri de gözler önüne sermektedir. Aşağıdaki bölüm, bunu ifade etmesi bakımından önemlidir. “İstanbul'un bu sentleri ağustos gününde, pislikten, tozdan, sıcaktan bitaptı. Her yerde harabe çeşnisi, sıcaklığın arttırdığı bezginlik, bir yığın hasta ve yorgun çehre, fizyolojik çöküş göze çarpıyordu. Şehir ve içinde oturanlar o kadar bir birlerine benziyorlardı. Yorgun göz veya vücutla dört beş metre murabbama sığdırılmış, tahtaları morarmış, kiremitleri kırık, cüssesi yana doğru yatmış evler birbirini tamamlıyorlardı; ikisi de içinde doğdukları şehri tanımasa bir senaryo için hazırlanmış sanabilirlerdi.

Ara sıra tıpkı caddedeki insanları-kaka geçen hususi otomobiller, lüks arabalar gibi bu yıkık, bir tarafı çarpılmış, pencereleri süsleyen sardunyalara varıncaya kadar sefaletin kemirdiği evlerin yanı başında beyaz ve tahini boyalı eski bir konak yavrusu, mazideki zenginliğin, hayatın çiçeği lüksün, hâlâ şaşkıncu bir artığı gibi görünüyordu. Onların da çoğu boyasızdı. Açık perdesiz pencerelerden bu mazi artıklarıyla hiç de uyuşmayan biçare başlar uzanıyordu.”(s.22)

Roman dört bölüme ayrılmış ve her bölüme de bir kahramanın adı verilmesine rağmen, merkez kişi Mümtaz'dır. Olaylar onun üstüne bina edilmektedir. Sürekli bir huzur arayışı içinde olan Mümtaz'ın, bu istediğine kavuşmak için, birçok sıkıntıları yaşamak zorundadır. Aşkına bile ölüm karşan Mümtaz'ın, diğer ilişkilerinde de birtakım problemler ortaya çıkar. Nuran'ı ibadet derecesinde sevmesine rağmen, tam onunla evlenecekleri bir sırada Suat'ın kendini asması, bu evliliğin gerçekleşmemesine neden olur. Daha sonra Turan'ın, önceki kocasıyla barıştığı haberi Mümtaz'ı mutlu eder gibi olursa da, o aslında çok üzgündür. Romanın yazarın kendi hayatı olduğunu söyleyen araştırmacılar (Kaplan ve diğerleri), İhsan'ın da Yahya Kemal olduğunu ifade ederler.

Sonuç olarak Mümtaz yeni bir aydın tipi olarak asıl “*Huzur'un* insanın kendi özünde ve içinde olduğu gerçeğini kavrar. Mümtaz, geçmişin muhteşem mirası üzerine, yeni gövdeler ilâve ederek, bir milleti ayakta tutan ve ona hürriyetini kazandıran değerlerin özde yaşamasını sağlamıştır. Mümtaz'ın bu idealini gerçekleştirmede, önemli amillerin başında, hamurunda iyi bir tarih ve dil kültürünün yanında, çocukluğundan başlamak üzere, fiziki yapısının çeşitli acılara karşı dayanıklı bir şekilde gelişmesidir.

KARŞILAŞTIRMA

Batılılaşmanın yanlış anlaşılmasının etkileri, diğer birçok romanda olduğu gibi, Fatih Harbiye'de de ele alınmıştır. Araba Sevdası'nda batılılaşma uğrunda öz değerlerin yitirilmesinden dönüş olmamasına rağmen, Fatih-Harbiye'de dönüşün olduğunu görüyoruz.

Mürebbiye romanında ve Araba Sevdası'nda eğitimsizliğin yanlış batılılaşmaya neden olduğunu bilmekle beraber, Fatih-Harbiye'de çevrenin etkisi görülür. Aşk-ı Memnu ve diğer romanlarda da aynı özellikleri görürüz

Bihruz'un bir özentisi uğrunda içine düştüğü gülünç durumların farkında olmamasına karşılık, Neriman gülünç duruma düşmekten sürekli olarak uzak kaçmıştır. Bihruz'un eğitiminde görülen eksikliği onu yanlış bir batılılaşmaya sürüklemesine rağmen, Neriman eğitim yapan (*alan, gören*) biridir. Sosyal çevresinden her iki kahraman da olumlu sözlerle bahsetmezler. Bihruz'un sonu ile Neriman'ın sonu arasında da farklı bir sonuçlanma görülür.

Aşk-ı Memnu'daki Bihter, iyi giyinmek, iyi yaşamak konusunda Neriman gibi düşünür, Neriman sonunda bu arzularından vazgeçerek doğru yolu bulmasına rağmen, Bihter yasak bir aşkın içine düşmekten kurtulamaz.

Efruz'un gösteriş ve sükse merakını Neriman'da göremeyiz. Kıralık Konak'taki Naim Efendi, tip olarak Neriman'ın babası ile ortak özelliğe sahiptir. Neriman her ne kadar, Naim Efendi'nin torunu Seniha'ya benzese de, onun gibi işi çirkefliğe vardırarak kadar aşırılığa gitmez.

Yaprak Dökümü romanında Neclâ ve Leylâ ile Neriman, eğlenme ve giyinme konusunda aynı düşünmektedirler. Ali Rıza Bey ise, tıpkı Faiz Bey gibi geçmiş değerleri yaşamaktadır, ancak Faiz Bey, mücadele konusunda, Ali Rıza Bey'den daha başarılı bir tiptir.

İncelediğimiz romanlarda ele alınan ana tema batılılaşmanın yanlış anlaşılmasıdır. Bir başka söyleyişle batılılaşmanın toplumda meydana getirdiği dejenerasyonlardır. Huzur romanında, diğerlerinden farklı olarak, değişmeler karşısında, yeni aydın tiplerini oluşturma arayışlarının ön planda tutulduğunu görüyoruz.

Diğer romanlardaki tiplerde görülen özenti hastalığını, Mümtaz'da göremeyiz. Yalnız Mümtaz bir arayışın peşindedir. Bu arayış ise, "huzur"u bulmaktır.

Kültürel birikimler bakımından Mümtaz'ın, hem Bihruz'dan, hem Efruz'dan, hem Naim Efendi'den ve hem de Neriman'dan farklı bir özelliğe sahip olduğunu görüyoruz. Neriman ile Mümtaz arasında benzerlik görülürse de bu ortaklığın derecesi ayrılıklardan fazla değildir.

KAYNAKLAR

- Kaplan, M. (1987). *Edebiyat Üzerine Araştırmalar 2*. İstanbul: Dergah Yayınları.
Kutlu, Ş. (1970). *Türk Romanları*, İstanbul: Türkiye Yayınları.
Safa, P. (1989). *Fatih Harbiye* (9. baskı), İstanbul: Ötükeri Yayınları,..
Söylemez, O: (1990). "Safa Peyami" *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul: Dergah Yayınları, c.7.
Tanpınar, A.H. (1982). *Huzur*, (3.baskı) İstanbul: Dergah Yayınları.